

OD REDAKCJI

DOI: 10.21697/fp.2019.2.01

W nawiązaniu do ataków terrorystycznych z 11 września 2001 roku Jürgen Habermas (2002), dotąd zdeklarowany zwolennik teorii sekularyzacji, zaapelował o utworzenie zachodniej, integralnej, religijno-świeckiej wspólnoty politycznej. Projekt taki miałby kompensować redukcjonistyczne skutki oświeceniowego odczarowania świata, scjentyście ograniczoną koncepcję rozumu oraz eliminację języka religijnego z przestrzeni publicznej. Równocześnie stawiałby warunki obecnym w tej przestrzeni religiom monoteistycznym. Zdaniem niemieckiego filozofa powinny one zaakceptować zjawisko pluralizmu religijnego, dostosować się do autorytetu nauk posiadających społeczny monopol na wiedzę o świecie, jak i uznać przesłanki państwa konstytucyjnego, opartego na moralności świeckiej. Bez tego rodzaju samoograniczenia monoteizmu w zmodernizowanym społeczeństwie mogłyby zawierać, niestety, destrukcyjny potencjał, choćby w postaci religijnych fundamentalizmów. Monachijskie wystąpienie filozofa stało się rodzajem postsekularnego manifestu, który otworzył dyskusję na temat miejsca religii w przestrzeni publicznej.

Dziś, gdy znaczna część sporów angażujących wyobraźnię i energię społeczną posiada swój okołoreligijny kontekst, postulaty te wydają się sprawą niezwyklej wagi. Kwestie globalne, ustrojowe, polityczne, prawne, ekonomiczne, etyczne, ekologiczne, edukacyjne czy technologiczne – w nich oto, niemal nieustannie, spotykają się lub ścierają argumenty zróżnicowanych religijnych i niereligijnych zbiorowości. Spory te wpisują się nieuchronnie w logikę stosunków władzy i podporządkowania, a co za tym idzie – również inkluzji i ekskluzji, włączania jednych dyskursów lub grup społecznych i marginalizowania albo wykluczania innych. W ten sposób problem obecności i nieobecności religii powraca jako rezonans pytań o pryncypia liberalnej demokracji.

Budowanie postsekularnej wspólnoty politycznej to również zadanie dla edukacji. Refleksja nad warunkami i konsekwencjami **obecności i nieobecności** religii w sferze publicznej wiąże się z pytaniami o pożądany kształt polityki oświatowej i edukacji religijnej. Wydaje się, że warto nieustannie analizować i krytycznie przyglądać się dostępnym formułom edukacyjnym, poszukiwać nowych strategii i rozwiązań. Interesującym może okazać się również eksplorowanie teoretycznego potencjału religijnych i świeckich projektów współistnienia ujęć, koncepcji czy nurtów.

Intencja takiej właśnie refleksji towarzyszyła II Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej pt. „Między ekskluzją a inkluzją w edukacji religijnej. Religia jako dylemat edukacji”, która obradowała w grudniu 2017 roku we Wrocławiu. Inicjatorem i organizatorem konferencji był Zakład Pedagogiki Ogólnej Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego, a współorganizatorem Ewangelikalna Wyższa Szkoła

Teologiczna – Centrum Edukacyjne, Stowarzyszenie Żydowskie CUKUNFT oraz wrocławskie Stowarzyszenie Edukacji Krytycznej. Przedkładany Czytelniczkom i Czytelnikom dział tematyczny „Forum Pedagogicznego” stanowi pokłosie konferencyjnej dyskusji i choć z oczywistych względów nie wyczerpuje wszystkich podjętych podczas obrad tematów, pozwala zorientować się w problematyce istotnej dla teorii i praktyki pedagogiki religii.

Dział tematyczny otwiera artykuł Stanisława Obirka *Katolickie sumienie a wyzwania postsekularyzmu*. Zdaniem autora we współczesnych społeczeństwach zachodnich demokracji wartości liberalne powinny być bezwzględnie przedmiotem uznania i najwyższej dbałości ze strony instytucji religijnych. Upomina się przy tym o dowartościowanie tego kryterium oceny życia moralnego i religijnego, jakim jest indywidualne, autonomiczne sumienie osoby wierzącej. Uznanie kluczowej roli sumienia powinno prowadzić do zwrotu – od myślenia zamkniętego, dogmatycznego, legalistycznego w stronę myślenia „postsekularnego”, otwartego i dialogicznego.

W artykule *Problem edukacji religijnej w społeczeństwie pluralistycznym* Piotr Moskal stara się wykazać, że w społeczeństwie demokratycznym edukacja katolicka stanowić może typowy przykład realizacji idei pluralizmu religijnego. Korzysta bowiem ze swojego prawa partycypacji w przestrzeni publicznej na takich samych zasadach, jak np. uczestnicy biegów ulicznych, wyścigów, pochodów i demonstracji. Autor jest jednak świadomy istotnych ograniczeń, które wynikają ze specyfiki partykularnego dyskursu religijnego. Ograniczenia te wiążą się m.in. ze stosunkiem do kategorii dobra wspólnego: dla świeckiej części społeczeństwa, „negującej transcendentny wymiar ludzkiego życia”, dobro doczesne będzie jedynym dostępnym dobrem. W konsekwencji, podkreśla autor, religia może być postrzegana przez świecką część społeczeństwa jako przeszkoda czy zbędny balast w realizacji celów politycznych, zorientowanych wyłącznie na dobro doczesne.

O ile Piotr Moskal sytuuje i analizuje problem konfesyjnej edukacji religijnej w szerokim planie społeczeństwa pluralistycznego, o tyle Zbigniew Marek w artykule *Duchowość chrześcijańska w kształtowaniu dojrzałego człowieka* podejmuje go z perspektywy potencjału indywidualnych zysków podmiotu uczącego się. Autor prezentuje model chrześcijańskiej duchowości rozumianej jako zespół wartości określonych przez religię i użytecznych w procesie wychowywania do dojrzałości ludzkiej. Tak ujmowana duchowość może sprzyjać nie tylko nawiązywaniu osobowej relacji z Transcendencją, czyli chrześcijańskim Bogiem, ale także budowaniu poczucia godności podmiotu i wzmacnianiu jego zdolności do wychodzenia poza własną ograniczoność w stronę dojrzałości.

Wspólny tekst Hanny Achremowicz i Kamili Kamińskiej-Sztark *Pomiędzy nauczaniem Kościoła katolickiego a feminizmem – potencjał edukacyjny herstorii na przykładzie św. Tekli* jest swoistą kontynuacją tematu dojrzałości i zmiany, tym razem transponowanego w obszar rozwoju doktryny katolickiej. Artykuł podejmuje problematykę dialogu nauczania Kościoła katolickiego z szeroko pojętym feminizmem. Jak wykazują autorki, pomimo znaczących gestów papieży

Jana XXIII, Pawła VI, Jana Pawła I i Jana Pawła II współczesne nurty emancypacji kobiet wciąż są odbierane jako wrogie nauczaniu Kościoła. Przykład z losów świętej Tekli posłużył autorkom jako wzmocnienie postulowanej w artykule koncepcji antydyskryminacyjnego, progresywnego wychowania religijnego.

Problem wykluczenia wpisanego w historię doktryny i praktyk religijnych związanych z tradycją chrześcijaństwa podejmuje również Jerzy Kochanowicz w artykule *Barierę biblijne inkluzji osób z niepełnosprawnością we wspólnotach chrześcijańskich*. Tym razem chodzi o sytuację osób z niepełnosprawnością. Autor wskazuje na teksty biblijne, które mogą przyczyniać się do utrudniania inkluzji osób z niepełnosprawnością we wspólnotach chrześcijańskich. W tekstach biblijnych niepełnosprawność ukazywana bywa jako czynnik wykluczający z celebrowania kultu, efekt ludzkiej winy i grzeszności lub okazja do uszlachetnienia człowieka, jak również impuls do podejmowania działalności charytatywnej. W każdym z tych przypadków pozycja osoby z niepełnosprawnością jest postrzegana jako niezwykła. Niepogłębiona, wykazująca hermeneutyczne deficyty lektura tekstów biblijnych może prowadzić do odmawiania osobom z niepełnosprawnością dojrzałej relacji z Bogiem i pełnego uczestnictwa w życiu wspólnoty. Autor postuluje konieczność rozwijania inkluzyjnej teologii, która dowartościowywałaby szczególnie wkład Biblii w życie wspólnoty.

Trzy kolejne teksty to przykłady aplikacji myśli filozoficznej i teologicznej na grunt pedagogiki religii. Każdy z nich podejmuje próbę przekroczenia utrwalo-nych granic jej samorozumienia. Szymon Dąbrowski w artykule *Polemika Józefa Tischnera z tradycją tomistyczną, jako spór o kształt współczesnej edukacji religijnej w Polsce* rekonstruuje dzieje sporu toczzonego przez ks. Józefa Tischnera z przedstawicielami Lubelskiej Szkoły Filozoficznej. Autor nawiązuje przy tym do dyskusji toczącej się współcześnie w Polsce, a odnoszącej się do kształtu edukacji religijnej, wskazując na znaczenie myślenia krytycznego. Dyskusja ta dostarcza jego zdaniem inspiracji do uprawiania pedagogiki religii w duchu pedagogiki krytycznej.

Również transgresyjne intuicje pojawiają się w tekście Piotra Lorke *Inkluzywistyczna reinterpretacja pojęcia wiary u Paula Tillicha i jej implikacje dla praktyki edukacji religijnej*. Autor rekonstruuje w nim myśl słynnego XX-wiecznego teologa, skupiając się na kategorii wiary rozumianej jako konieczny i niezbywalny element ludzkiej kondycji. Troska ostateczna, choć niebezpośrednio, obecna jest również w doświadczeniu świeckim. Natomiast skończony charakter rozmaitych, wyrażających się w symbolach, przedmiotów wiary może prowadzić do rozczarowania i zwątpienia. Zgodnie z tym ujęciem zadaniem inkluzywnej edukacji religijnej powinno być, po pierwsze, zapobieganie wykluczającej absolutyzacji symboli, po drugie zaś, wspieranie wszystkich osób, religijnych i niereligijnych, w rozwoju ich partykularnej wiary, zgodnie z indywidualnym jej doświadczeniem i rozumieniem. Taki sposób podjęcia myśli P. Tillicha pozwala refleksji pedagogiczno-religijnej wychodzić poza granice tradycyjnej, ekskluzywnej, konfesyjnej pedagogiki religii w stronę doświadczeń i definicji wiary mających charakter niereligijny.

Próba wyjścia poza granice tradycyjnie rozumianej pedagogiki religii jest artykuł *Hermeneutyka słabej myśli Gianniego Vattimo jako inspiracja dla pedagogiki religii* autorstwa Moniki Humeniuk. Autorka rekonstruuje koncepcję słabej myśli włoskiego filozofa, wykazując, że przez **osłabianie** (gr. *kenosis*) skodyfikowanych interpretacji teologicznych, ujmowanych w lokalnych, uprawomocnianych przez religie instytucjonalne lub ich partykularne tradycje systemach doktryn, staje się możliwe poszukiwanie oraz włączanie w obszar teorii i praktyki tej subdyscypliny innych niż ortodoksyjne interpretacji tzw. świętych tekstów. Dzięki temu projekt słabej pedagogiki religii przesuwalby punkt ciężkości z transmisyjnej i adaptacyjnej strategii arbitralnego przekazu pedagogiczno-religijnego w stronę hermeneutyki zorientowanej na odkrywanie i konstruowanie sensu przez podmiot wiary, sprzyjałby koncentracji na wymiarze egzystencjalnym, refleksyjności, racjonalności komunikacyjnej i krytycznej uczącego się.

Autorzy dwu ostatnich artykułów zamieszczonych w dziale tematycznym bieżącego numeru „Forum Pedagogicznego” koncentrują się na dobrych praktykach oświaty i podręcznikach do nauki religii. W pierwszym tekście, zatytułowanym *Problem edukacji religijnej w społeczeństwie pluralistycznym*, Agnieszka Zduniak przedstawia główne założenia inkluzywnej edukacji religijnej obowiązującej w niemieckim szkolnictwie ogólnym. Nauczanie religii w tym kraju, jak dowodzi autorka, cechuje duża różnorodność podejść i koncepcji, uzasadniona religijnym i kulturowym pluralizmem. Korzyścią tego jest dynamiczny rozwój pedagogiki religii jako dziedziny wiedzy odrębnej od rozumianej *stricte* konfesyjnie katechetyki. Przedstawione w tekście koncepcje szkolnego nauczania religii w Niemczech stanowią interesujące przykłady rozwiązania sporów, które w coraz większym stopniu toczą się również w naszym kraju.

W artykule zamykającym dział tematyczny Agata S. Nalborczyk omawia temat: *Podręczniki do nauki islamu używane przez Muzułmański Związek Religijny w RP a specyfika muzułmańskiej edukacji religijnej w Polsce – między Polską a światem muzułmańskim*. Autorka przeanalizowała wydane jeszcze przed II wojną światową, a używane w Polsce często również i obecnie, podręczniki do nauczania islamu, koncentrując się na ich pochodzeniu, formie oraz roli języka arabskiego, a także metodyce jego nauczania.

Dynamika zachodnich społeczeństw i szerzej – współczesnego świata – każe ponawiać pytania o kondycję i status religii, co dla pedagogiki oznacza konieczność krytycznego namysłu nad potencjałem, znaczeniem i dopuszczalnymi formułami edukacji religijnej. Przedkładane Czytelniczkom i Czytelnikom artykuły stanowią moim zdaniem wart wysłuchania głos w zataczającej coraz szersze kręgi dyskusji o obecności i przyszłości religii w niejednoznacznej w swym zsekularyzowaniu późnej nowoczesności.

Monika Humeniuk

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9888-3010>

W bieżącym numerze „Forum Pedagogicznego” dział *Artykuły i rozprawy* zawiera pięć tekstów. Da się je przyporządkować do trzech zakresów tematycznych, które wykraczają poza granice tego działu i częściowo obejmują artykuły znajdujące się w następnym dziale – *Colloquia*. Stąd w poniższej charakterystyce posłużono się kluczem tematycznym, a nie tylko przynależnością do działu.

Pierwszy zakres wyznacza wciąż powracająca kwestia kształcenia akademickiego w kulturze zdominowanej przez neoliberalizm. Otwiera go artykuł Bogusława Śliwerskiego, a kontynuują dwa teksty z działu *Colloquia*. Bezpośredniej inspiracji do podjęcia refleksji na łamach naszego czasopisma nad stanem aktualnym i przyszłością edukacji wyższej dostarczyło ukazanie się w języku polskim książki Billa Readingsa pt. *Uniwersytet w ruinie* (2017). Mimo że książka ta w wersji anglojęzycznej została opublikowana po raz pierwszy w 1996 roku, wciąż zastanawia sformułowana w niej diagnoza, że w dobie globalizacji i merkantylizacji kształcenia wyższego na uniwersytetach najtrudniej uczyć myślenia naukowego i twórczego. To skłoniło zespół redakcyjny do zaproszenia wybranych autorów do dyskusji na ten temat. Otrzymaliśmy trzy wypowiedzi, które przedstawiamy w bieżącym numerze.

Wspomniany powyżej B. Śliwerski zatytułował swój głos w dyskusji *Nauczyciele akademicy w świecie myślenia jako nieproduktywnej pracy*. Kontekstem, w którym autor formułuje swoje przemyślenia, jest wdrażana właśnie w Polsce reforma szkolnictwa wyższego – tzw. ustawa 2.0, a w szczególności zawarty w niej program przysposabiania młodej kadry akademickiej do pracy w obszarze nauki. W swojej wypowiedzi B. Śliwerski zwraca uwagę na ambiwalentny charakter kształcenia doktorantów. Z jednej strony bowiem kształcenie to ma doprowadzać do osiągnięcia wyników na najwyższym, światowym poziomie, z drugiej natomiast szansę na sukces mają w zasadzie tylko ci, którzy będą wiernie szli śladem wyznaczonym przez swoich poprzedników, powielając dotychczasowe schematy działania. Zamiast więc otwierać się na nowości, kształcenie doktorantów przyczynia się do konserwowania i powielania starych „przepisów” na uczenie nauki. Potwierdza to badanie przeprowadzone w ubiegłym roku na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie przez Stępkowskiego i in. (2019).

Drugi głos w dyskusji nad aktualnym stanem i przyszłością uczelni uniwersyteckiej pochodzi od autorki z Japonii – Toshiko Ito. Swoją wypowiedź zatytułowała *University ruin and the contested usefulness of the humanities in Japanese higher education*. W kraju, który powszechnie kojarzony jest z bardzo wysokim poziomem rozwoju technologicznego, do niedawna kompetencjom humanistycznym dawano pierwszeństwo. Ten stan rzeczy uległ gwałtownej zmianie w 2005 roku, kiedy to rząd japoński wprowadził w obszarze edukacji wyższej radykalne ograniczenia co do udziału w programach kształcenia przedmiotów humanistycznych. Aktualnie o ich przydatności mają decydować w głównej mierze wskaźniki sukcesu zbliżone do tych, jakie stosuje się wobec przedmiotów zawodowych. Tym sposobem uniwersytety japońskie zostały zmuszone do rywalizowania w transferze tzw. miękkich umiejętności. Polega to na wykazywaniu się coraz wyższą skutecznością

przy ustawicznie zmniejszanych godzinach zajęć przeznaczonych na przedmioty humanistyczne. Zdaniem T. Ito takie podejście nie tylko sprzeciwia się istocie kompetencji humanistycznych, lecz także uniemożliwia ich rzeczywiste uzyskiwanie przez przyszłych profesjonalistów.

Jako trzeci i ostatni zabiera głos w dyskusji na temat współczesnego uniwersytetu Stanisław Chrobak. W tekście zatytułowanym *The University – a space for building community and trust* proponuje on spojrzeć na *universitas* od strony wspólnoty tworzonej przez nauczających i uczących się. W szczególności interesuje go pytanie, w jaki sposób budować tę wspólnotę, aby w masowych studiach nie zagubić fundamentalnych wartości. Do tych wartości S. Chrobak zalicza m.in. bycie osobą, poszukiwanie prawdy i tworzenie klimatu wzajemnego zaufania.

Drugi zakres tematyczny tworzy w dziale *Artykuły i rozprawy* tylko jeden tekst. Wyszedł on spod pióra Jarosława Gary i nosi tytuł *Jana Patočki doświadczenie „jedności pierwotnego świata” jako przesłanka myślenia i działania pedagogicznego – implementacje (część druga)*. Jak wskazuje sam autor w podtytule, jest to druga część dyptyku poświęconego myśli czeskiego fenomenologia, Jana Patočki. Pierwsza część tekstu ukazała się w poprzednim numerze „Forum Pedagogicznego” i dotyczyła rekonstrukcji koncepcji „jedności pierwotnego świata” Patočki. W tej części J. Gara zastanawia się nad możliwościami wprzęgnięcia Patočkowskiego punktu widzenia wychowania i kształcenia do współczesnego dyskursu pedagogicznego w Polsce. Znakomitą okazją do tego jest wydanie przez Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego pracy zatytułowanej *„Świat naturalny” w medytacjach autora po trzydziestu trzech latach* (Patočka 2019), którą uważa się za najbardziej pedagogiczną ze wszystkich dzieł Sokratesa z Pragi.

Wśród kilku zaproponowanych przez J. Garę przestrzeni implementacji koncepcji J. Patočki warto zwrócić uwagę na jedną. Jest nią – jak to określa autor – „heurystyka myślenia i działania pedagogicznego”. W podejściu tym chodzi o spojrzenie na zadanie poszukiwania podstawowej struktury myślenia pedagogicznego, które wyznacza według Dietrich Bennera program nowożytnej pedagogiki ogólnej, przez pryzmat Patočkowskiej „jedności pierwotnego świata”. Wydaje się, że obie koncepcje uzupełniają się i prowadzą do obopólnego pogłębienia.

Na trzeci zakres składają się w omawianym dziale trzy ostatnie teksty. Oprócz wspólnej tematyki łączy ich to, że powstały jako pokłosie czwartej edycji ogólnopolskiej konferencji naukowej z zakresu edukacji globalnej pt. „Edukacja dla zrównoważonego rozwoju a edukacja globalna”, która odbyła się w Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie w dniu 12 czerwca 2018 roku. Zbigniew Babicki w artykule *Wartości społeczne w edukacji dla zrównoważonego rozwoju* podkreśla potrzebę uwzględnienia w idei zrównoważonego rozwoju wartości społecznych, takich jak „wspólnota” czy „dobro wspólne”.

W artykule zatytułowanym *Wizje edukacji globalnej na przykładzie inicjatyw edukacyjnych w australijskich szkołach* Jarosław Korczak dokonał przeglądu

projektów realizowanych w oświacie australijskiej i na tej zrekonstruował tamtejsze rozumienie edukacji globalnej.

Dział *Artykuły i rozprawy* zamyka tekst Błażeja Przybylskiego pt. „*Megatrendy*” we *współczesnym świecie. Perspektywa europejska*. Autor prześledził w nim – tym razem tylko z europejskiego punktu widzenia – termin „magatrendy” i jego wykorzystanie w dyskursie naukowym, w szczególności w charakterystyce zjawiska określanego mianem globalnych fenomenów współczesności.

W omawianym numerze „Forum Pedagogicznego” w dziale *Colloquia* zamieszczono łącznie cztery teksty w języku angielskim. Dwa pierwsze zostały już scharakteryzowane. Trzeci pochodzi od Marii M. Boużyk. Autorka zatytułowała go *Ethical identity as a task of education. In search of modern tools of pedagogical discourse*. Filozofka wychowania zastanawia się na wstępie, czy można stosować terminologię metafizyczną do analizowania współczesnych problemów etycznych i czy klasyczne myślenie metafizyczne trafia jeszcze do umysłów pedagogów. Po udzieleniu pozytywnej odpowiedzi analizuje jako przykład trzy fenomeny charakteryzujące jej zdaniem współczesną kulturę masową, a mianowicie: imperatyw zmiany, imperatyw widzialności i imperatyw przewidywalności. Na tej podstawie M. M. Boużk stawia szereg pytań dotyczących etycznego wymiaru rozwoju osobowego: Czy jest tylko skrótem myślowym pedagogiczne mówienie o konieczności budzenia tożsamości etycznej? Jak można pomóc sobie i innym w celu uniknięcia zagrożenia wymienionymi imperatywami? Jak prowadzić takie życie etyczne, które będzie zakorzenione w sensie? Czy rozwiązanie, które znajdziemy dla siebie, będzie ważne i godne naśladowania przez innych?

Ostatni tekst w dziale *Colloquia* pochodzi od Iryny Kurlak. Jest on kontynuacją artykułu opublikowanego w poprzednim numerze „Forum Pedagogicznego”. Przyjmując perspektywę interdyscyplinarną, autorka prezentuje temat *Overcoming sexual addiction: peculiarity, dynamics of development, consequences and therapy*.

W dziale *Recenzje* zamieszczono dwa teksty. Pierwszy jest autorstwa Aleksandra Nalaskowskiego, drugi zaś Jarosława Gary.

W *Kronice* publikujemy sprawozdanie z wydarzenia naukowego, jakim była piąta edycja ogólnopolskiej konferencji naukowej z zakresu edukacji globalnej pt. „Edukacja globalna wobec wyzwań zrównoważonego rozwoju”. Miała ona miejsce w Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie w dniu 23 maja 2019 roku.

Dariusz Stępkowski

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-6855-1517>

Bibliografia

- Habermas J. (2002). *Wierzyć i wiedzieć*. Łukaszewicz M. (tłum.). „Znak”, nr 9.
- Patočka J. (2019). „Świat naturalny” w medytacjach autora po trzydziestu trzech latach. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Readings B. (2017). *Uniwersytet w ruinie*. Stecko S. (tłum.). Warszawa: Narodowe Centrum Kultury.
- Stępkowski D., Wiazowski J., Leszczyńska J. (2019). *Jak uczyć nauki? Raport z ewaluacji kursu dydaktyki akademickiej*. „Pedagogika Szkoły Wyższej” (przyjęty do druku).